

TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ VE İNSAN HAKLARI SORUNLARI: AVRUPA BİRLİĞİ İLE BÜTÜNLEŞME ÖNÜNDEKİ TEK ENGEL Mİ?*

Prof. Dr. Coşkun SAN**

"In bunten Bildern wenig Klarheit,
Viel Irrtum und ein Pünktchen Wahrheit."
J. W. Goethe

1- SORUNSAK

Demokrasi ve insan hakları ihlallerinin, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile bütünleşmesi önündeki tek engel olduğunu sanmamak, bu sorunlar çözülsün bile, kolaylıkla başka engellerin de yaratılabileceği kesinlikle unutulmamak, hatta bu sürecin sonsuza dek sürecek bir engelli koşuya dönüştürülebilmesi olasılığını gözden uzak tutmamak¹ koşuluyla, konuya sosyo-politik açıdan yaklaşılmaya çalışılacaktır.

Öncelikle vurgulanması gereken, Türkiye'deki demokrasi ve insan hakları ihlallerine "dışardan" ve "içerden" bakanların birçok noktada farklı saptamalara vardıkları gerçeğidir. Başka bir anlatımla, Avrupa Birliği ile Türkiye'nin üzerinde anlaşabildikleri tek nokta, 1982 tarihli T.C. Anayasası'nın "askeri darbe" ürünü olduğu, getirdiği kimi kurumlar (MGK, DGM, YÖK gibi), özellikle temel haklar listesi ve temel hakların yaşam pratiğine aktarılması açısından demokrasiye ciddi aykırılıklar içerdiği görüşüdür.

*4-6 Aralık 1998 tarihleri arasında Hannover Üniversitesi'nde (Almanya) düzenlenen "Türkiye ve Avrupa" konulu sempozyuma sunulan bildirinin Türkçe metnidir.

** A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹Söz konusu son derece ciddi kuşkuvarın tek tek ele alınarak irdelenmesi, bu bildirinin kapsamı dışındadır. O nedenle bu konuların ayrıntılarına girilmeyecektir. Ancak, özellikle Türkiye'nin gönüllü olarak "Gümrük Birliği"ne katılmasıyla iç pazarını sonuna dek AB ülkelerine açtığı, dış ticaret açığının sürekli bir biçimde Türkiye aleyhine arttığı, Avrupa Birliği'nin mali yardım yükümlülüğünü bir türlü yerine getirmeyerek sözleşmeyi ihlal ettiği ve üstelik Türkiye'nin AB dışı ülkelerle ekonomik ilişkilerine, Türkiye'nin katılmadığı karar organları aracılığıyla sınırlar getirildiği, böylece AB ile bütünleşmede kullanılabilecek 63 milyonluk pazar kozunun boşu boşuna harcanmış olduğu unutulmamalıdır.

Ne var ki, Türkiye'deki demokrasi sorunu hakkında varılmış gibi görünen bu uzlaşma, ilk aşamada son derece soyuttur ve demokrasinin eksiklikleri somutlaştırılmak istendiğinde, Avrupa Birliği'nin "istekleri" ile genelde Türkiye'nin "beklentileri" birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılmaya başlamaktadırlar. Kaldı ki, Türkiye içinde de demokrasi ve temel hakların eksiklikleri konusunda tam bir oybirliği sağlandığı ileri sürülemez. Oysa bir sosyo-politik sorunun çözülebilmesi için;

- a- Sorunun varlığının kabul edilmesi;
- b- Sorunun nedenleri üzerinde anlaşmaya varılması (tanı);
- c- Çözme yönteminin somutlaştırılması ve önceliklerin saptanması;
- d- Geniş bir kamuoyu desteği ile siyasal iradenin harekete geçirilmesi,

zorunludur.

Görüldüğü gibi taraflar henüz birinci aşamada bulunmakta; sorunun nedenleri hakkında AB ile Türkiye arasında derin tanı farklılıkları dikkat çekmekte; Türkiye içinde de, kamuoyunun öncelikler listesinde soyut anlamda demokrasi ve insan hakları birinci sırayı almamaktadır. Bütün bu olumsuzluklara ek olarak, Türkiye'de kendi içinde güçlü ve demokrasi ile barışık bir siyasal iradenin varlığı da son derece tartışmalıdır.

2- DEMOKRASİ VE TEMEL HAKLAR AÇISINDAN AB İLE TÜRKİYE ARASINDAKİ TANI FARKLARI:

a- Türkiye Cumhuriyeti'nin Meşruluk Temelleri:

Bu konu büyük ölçüde Türkiye'den dışarıya taşan ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde de yankı bulan, ancak yavaş yavaş Fransa dışındaki AB ülkelerini de etkisi altına alacakmış izlenimi yaratan çok önemli bir tartışmadır. Türkiye içinde, Cumhuriyetin büyük ölçüde Kemalist ilkelere dayalı meşruluk temellerinin değiştirilmesi yönündeki istekler, 2. Cumhuriyetçiler² diye adlandırılan ve şeriatçı gruplarca da desteklenen bir geçici koalisyonun kaynaklanmaktadır. Söz konusu koalisyonu oluşturan gruplar arasında demokrasiyi tanımlama açısından önemli farklar bulunmakla birlikte, Cumhuriyetin askeri ve sivil bürokratlar tarafından Fransız ulus-devlet modeline benzer bir biçimde, Kemalist ilkeler doğrultusunda oluşturulan meşruluk temelini değiştirilmesi gerektiği açısından tam bir fikir birliği içinde oldukları ileri sürülebilir. Türkiye dışında ise, Kemalist ilkelerin eskidiği ve değiştirilmesi gerektiği yönündeki fikirler üreten kuramcılarının başlıca Amerika Birleşik Devletleri'nde buldukları, ayrıca bu kişilerden "ılımlı islam" modelini ortaya atarak, Türkiye içindeki koalisyonun bir kanadı ile büyük ölçüde birleşikleri gözlenmektedir.

²İkinci Cumhuriyetçiler diye adlandırılan grubun da kendi içinde çok homojen olduğunu ileri sürmek, pek olanaklı görülmemektedir. Çelişkili bir biçimde bu grupta yer alan Neo-Osmanlılar eski güçlerini yitirmiş olmakla birlikte Tanzimat sonrası Osmanlı sosyo-politik yapısını özlemektedirler. Asıl gövdeyi ise, genellikle eski marksistlerden devşirilen ve 20. yy. başında örnekleri ABD, İngiltere ve Almanya'da görülen bir tür haymatlos "radikal demokrasi" yandaşları oluşturmaktadır.

Görüldüğü gibi, Türkiye Cumhuriyeti'nin meşruluk temellerinin değiştirilmesi gerektiğini ileri süren içteki ve dıştaki gruplar, sayıları ama özellikle de "etkili" oluşları açısından, küçümsenemeyecek bir güç konumundadırlar. Eğer Türkiye'deki, anayasaya aykırı etkinlikleri gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi tarafından 1970'lerden günümüze dek üç kez kapatıldığı için, adı sık sık değişen ama hedefleri hep aynı kalan şeriatçı partinin şimdilik yaklaşık % 20 dolaylarında bir oy potansiyeline sahip olduğu ve bu oyların çok disiplinli ve istikrarlı bir biçimde kullanıldığı düşünülecek olursa, söz konusu akımın sayısal gücünün de pek azımsanamayacağı ortaya çıkacaktır. Ayrıca uzunca bir süredir şeriatçı kesim, kendi ekonomik sektörünü de oluşturmuş, güçlü sermaye birikimlerine dayalı holdinglerin, faizsiz bankacılığın ve finans kurumlarının sahibi olmuş, böylece dışardan gelecek yardımlardan bağımsız bir konumu yakalamış bulunmaktadır. Öyle ki, şeriatçı ekonomi sektörü kendi işadamları örgütlerini (MÜSİAD) ve işçi sendikalarını (Hak-İŞ) kurma aşamasına ulaşmıştır. Şeriatçı kanadın Türkiye çapında ve yerel düzeyde televizyon, radyo ve basın gibi etkili kitle iletişim araçlarına sahip olduğu da unutulmamalıdır. Kaldı ki, bu kesim ile yakın kader ve işbirliği içinde gözükken 2. Cumhuriyetçiler, sayısal açıdan güçlü olmamakla birlikte, çeşitli basın organlarında hemen hergün köşe yazıları yazdıkları, ayrıca özel televizyon kanallarında seslerini duyurabildikleri için, özellikle genç kuşakların bir kısmını kendi yanlarına çekebilecek bir etkilene gücünü ellerinde bulundurmaktadırlar. İçteki bu potansiyelin, Türkiye üzerindeki etkisi kolaylıkla yadsınamayacak olan ABD'de de destek bulduğu anımsanacak olursa, Türkiye Cumhuriyeti'nin meşruluk temelleri tartışmasının, ciddi boyutlara taşınmakta olduğu gerçeği, açıkça görülecektir.

Ne var ki, Türkiye içinde Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK), Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu (KESK), Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) ve Türk-İş gibi meslek kuruluşları ve sendikalar; TÜSİAD, Atatürkçü Düşünce Derneği, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği gibi gönüllü kuruluşlar; ayrıca "aydınlık için 1 dakika karanlık", çevre ve kadın platformları gibi biçimsel olmayan yurttaş girişimleri; alevilerin önemli bir kısmı, Ermenilerin ve musevilerin başı çektiği dinsel azınlıkların tümü ve bunlardan öte ordu. Türkiye Cumhuriyeti'nin meşruluk temellerini tartışmak bile istememekte ve Kemalist ilkeleri sonuna dek savunmaktadırlar.

Türkiye Cumhuriyeti'nin meşruluk temellerinin tartışmaya açılmasının doğal sonucu, bu temellerin tüm dünya tarafından tanınmasını sağlayan Lozan Barış Andlaşması'nın da masaya yatırılmasını gündeme getirebileceği için, söz konusu yöndeki girişimlerin Türkiye açısından bir ölüm-kalım sorunu kimliğine büründüğü, birçok kişi tarafından açıkça dile getirilmektedir.

Bu nedenle, uzun erimdeki hedefleri dünyadaki tüm müslüman toplulukları çatısı altında toplayacak bir islam devleti olan şeriatçılar ile, Türkiye'deki etnik grupların bir federasyon yapısında ya da bağımsız devletçikler şeklinde kurulmasına genellikle karşı olmadıkları söylenebilecek 2. Cumhuriyetçiler dışında, Türkiye Cumhuriyeti'nin meşruluk temellerini tartışmaya açmak isteyen hiçbir grubun bulunmadığı söylenebilir. Daha açık bir anlatımla Türkiye'deki sessiz çoğunluk artık sesli ve örgütlü, böylece etkili bir çoğunluk haline dönüşmüştür ve Türkiye Cumhuriyeti'nin meşruluk temelleri, ancak Türkiye'nin yenilgi ile çıkacağı bir bölgesel ya da topyekün savaş sonrasında değiştirilebilir görünmektedir.

b- AB'nin Türkiye'deki Demokrasi ve İnsan Hakları Uygulamalarına Yöneltiği Somut Eleştiriler:

Kimi tek tek olaylar³ bir yana bırakılacak olursa, AB ülkelerinde Türkiye'nin meşruluk temellerinin henüz açıkça ve derinlemesine tartışılmadığını söylemek olanaklıdır. Bu nedenle demokrasi ve insan hakları ile ilgili eleştiriler, Cumhuriyet'in temel ilkeleri ile bağlantılı olup olmadığına bakılmaksızın, daha somut alanlara ve konulara yöneltilebilmektedirler.

aa- Türk Anayasa Sisteminde ve Uygulamalarında Ordunun Ağırlığı

ABD bir yana bırakılacak olursa, gerçekten demokratik ülkelerde ve bu arada AB'ni oluşturan devletlerin anayasalarında ordu, sivil otoriteye tabi, görece statükocu bir kurumdur ve bu kurumun gerek iç gerekse dış siyasette doğrudan etkisi, kural olarak görülmez. Buna karşılık Türkiye'de ordu, birer anayasa kurumu olan Milli Güvenlik Kurulu (MGK) aracılığı ile hükümet, Devlet Güvenlik Mahkemeleri'ndeki (DGM) subay üyelerle de ceza yargısı üzerinde değişen ölçülerde etkili olabilmekte, ayrıca kurum içi istihbarat ve iç-dış politikaları izleme birimleri de kurabilmektedir. Tüm bunlara ek olarak, ordunun üst düzey subayları gerek politikacılara gerekse bürokratlara "nezaket ziyaretleri" yapabilmekte, ayrıca iç ve dış güvenlik konularında "brifingler" verebilmektedirler.

Kuşkusuz bu görünüm AB için olduğu kadar, diğer gerçekten demokratik ülkelere de anlaşılabilecek ve kabul edilebilecek bir durum değildir. Öte yandan ordunun bu konumunu, demokratik anayasa hukuku çerçevesine⁴ oturtmak ta bir hayli zor görünmektedir. O nedenle konuya, sosyo-politik ve tarihsel açıdan yaklaşmak, kaçınılmaz olmaktadır.

Öncelikle ordu, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden başlayarak Türkiye'nin modernleşmesi, bağımsız ve demokratik bir ülke haline gelmesi için, öncü görevler üstlenmiş bir kurumdur. 19. yy. yüksek öğretim kurumlarına bakıldığında, Mekteb-i Mülkiye dışında, hemen tüm yüksek okulların askeri okullar olduğu görülecektir. Bu gerçeğin doğal sonucu olarak, 19. yy. sonu ve 20. yy. başı Türk intelligensiyasının önemli bir çoğunluğu asker kökenlilerden devşirilmiştir. Böylece belli bir evrimleşme süreci sonunda demokrasiye geçen ülkelerin tersine, Türk ordusu tutucu olmaktan çok, ilerici, modernleşmeci ve demokrasiden yana bir kurum olarak ortaya çıkmış ve bugüne kadar da bu niteliklerini korumuştur. Kuşkusuz hiyerarşinin çok katı bir biçimde uygulandığı bir kurumun demokrasi anlayışı yeterli bulunmayabilir. Ancak ne acıdır ki, halen Türkiye'de siyasal partiler başta olmak üzere, parlamento, bürokrasi ve bu arada üniversiteler ile serbest piyasa örgütleri de dahil olmak üzere birçok kurum, demokrasi anlayışları ve uygulamaları açısından ordunun çok ilerisinde bulunmamaktadır.

³Söz gelimi, Süddeutsche Zeitung'ta 19 Ocak 1998 günü yayınlanan ve Türkiye'deki Kemalist modelin sona yaklaşımını dile getiren haber.

⁴Ordunun Türk Anayasa Sistemi içindeki hukuksal konumunun tartışılması bu bildirinin kapsamı dışında olduğu için, ayrıntılara girilmeyecektir.

Ayrıca, Türkiye'de son 40 yıllık dönem içinde ortaya çıkan askeri darbe⁵ ve müdahaleler incelendiğinde, bunların tümünün siyasetin tıkandığı, görece olarak seçeneksizliğin egemen olduğu, kısacası sivil iktidarların iktidarsız duruma düştüğü ağır bunalım dönemlerinde gerçekleştirildikleri görülecektir. Öyle ki, söz konusu darbe ve müdahalelerden hemen önce ya da sonra, öncelikle halkın önemli bir kesiminin, bürokratların, hatta siyasetçilerin bir kısmının, ordu müdahalelerini açık ya da gizli bir biçimde meşrulaştırdıkları gözlenmiştir. Ordunun gerektiğinde siyasetal yaşama karışmasının önemli bir çoğunluk tarafından "meşru" olarak kabul edilmesinin temelinde, Türkiye'yi bağımlı bir küçük devlet olmaktan kurtararak, yaklaşık Misak-ı Milli sınırlarına taşıyan ve saygın bir bağımsız devlet konumuna gelmesini sağlayan kurumun "ordu" olması yatmaktadır. Daha açık bir deyişle, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurtuluş savaşı sonucunda bağımsız bir devlet haline gelmesini kurum olarak "ordu" gerçekleştirmiştir ve "ordu"nun kurduğu devleti içten ya da dıştan yönelecek tehditlere karşı koruması da, son derece "meşru" bir tutum olarak algılanmaktadır. Türk paradoksu şeklinde adlandırılabilir bu durumun, ancak iki koşulda aşılacağı ileri sürülebilir. Birincisi, başta siyasal partiler olmak üzere tüm sosyo-politik kurumların demokrasi anlayışı ve uygulamaları açısından ordudan daha ileri bir düzeyi yakalamaları ve ülkeyi içten ya da dıştan kaynaklanan tehditlere karşı güçlü bir biçimde savunabilecek konuma gelmeleridir. İkincisi ise, Türkiye'nin yenilgiye uğrayacağı bir bölgesel ya da topyekün savaş sonrası, yeni bir barış andlaşması ile yeniden kurulmasıdır.

bb- Kürt Sorunu:

AB'nin Türkiye'deki demokrasi ve insan hakları uygulamalarında eksiklik olarak gördüğü önemli konulardan biri de "kürt sorunu"dur. AB uzunca bir süredir, Türkiye'nin bu soruna askeri değil, siyasal çözüm getirmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Kürt sorunu hiç kuşku yok ki, çok yönlü ve son derece karmaşık bir sorunlar yumağı oluşturmaktadır. Öncelikle, yoğunluğu giderek azalmakla birlikte güneydoğu bölgesinde yaklaşık 30 bin dolayında insanın ölmesine neden olan bir kısmı savaş, halen sürmektedir. İkinci olarak, söz konusu kısmi savaşta ayrılıkçılar tarafından köylerin basılmasını önlemek amacıyla, kürt kökenli yurttaşlardan silahlı "köy korucuları" birlikleri oluşturulmuştur. Başlangıçta istenen ve beklenen sonuçlar doğuran bu sistem, uzunca bir süredir çatışmaların bitmesini istemeyen bir köy korucuları potansiyelinin ortaya çıkmasına, silah ve uyuşturucu kaçakçılığının artmasına ve özellikle devletin resmi güvenlik güçleri içinde de denetlenemeyen unsurların oluşmasına ortam hazırlamıştır. Öte yandan çatışmalar nedeniyle kimi köyler boşaltılmış ya da can güvenliği nedeniyle, görece daha güvenli olan güneydoğu kentlerine ve Türkiye'nin batısına, panik halinde iç göçler gerçekleşmiştir. Kesin rakamlar bilinmemekle birlikte bu zorunlu göçlerde yer değiştiren kürt ve türk yurttaşların sayısı milyonlarla ifade edilmektedir. Üstelik Körfez Savaşı sonunda BM tarafından Irak'a konan askeri ve ekonomik ambargo nedeniyle çok daha önceleri denetim altına alınabilecek Türkiye'nin güneydoğusundaki kısmi savaş, Kuzey Irak'taki otorite boşluğu nedeniyle bugünlere dek sürmüştür. Tüm bu gelişmeler sonucunda, güneydoğu anadoluda toplumsal ve ekonomik yapı alt-üst olmuş, bu yöre hemen hemen yaşanamayacak bir bölge haline gelmiştir.

⁵Weiber, G., Die innenpolitische Rolle des Militärs, in: Türkei, Göttingen 1985.

San, C., Türkei-EG-Diskussion im Spiegel der inneren politischen Entwicklungen der Türkei seit 1980, in: Türkei und europäische Integration, Köln 1990.

Böylece artuk, kürt kökenli yurttaşların yarısından fazlası güneydoğu anadoluda değil, batı anadoluda yaşamakta ve bunun sonucunda kürt yurttaşların yoğun olarak buldukları bir bölgeden söz etmek güçleşmektedir. Ayrıca Türkiye'deki kürtlerin İran, Irak ve Suriye'den farklı olarak türklere (yaklaşık % 8) ya da diğer etnik azınlıklarla evlilik yoluyla kaynaştığı gözden kaçırılmaması gereken bir toplumsal gerçektir. Kuşkusuz aşiret düzeninde yaşayan kürt yurttaşlar açısından bu tür bir kaynaşma, henüz geçerli değildir. Ne var ki, aşiret yapısında yaşayan kürtler, İbn-i Haldun'un yüzlerce yıl önce söylediği gibi etnik kökene değil, akrabalık bağına önem vermektedirler.

Buna karşılık kentlerde kürt kültürünün yaşatılmasına ve özellikle kürtçenin kitle iletişim araçlarında kullanılmasına yönelik engellemelerle, salt kürt kökenli yurttaşların temsiline yönelik siyasal parti oluşturma girişimlerinin zaman zaman önlenmek istenmesi de, sorunların giderek tırmanmasına neden olmuştur. Çatışmalar öncesinde kürt kökenli yurttaşlara ayrımcılık uygulanmaz ve bu yurttaşlar cumhurbaşkanlığı dahil siyasette, sivil ve askeri bürokraside, serbest meslek alanlarında, kısacası her alanda özgürce etkinlik gösterebilirken, bugün kürt kökenli yurttaşlara kimi zaman açık, kimi zaman örtülü bir biçimde kuşku ile yaklaşıldığı da yaşanan bir gerçektir.

Üstelik düşük yoğunluklu güneydoğu savaşını başlatan ve sürdüren, bu gerekçeyle Türkiye Cumhuriyeti tarafından terörist bir örgüt olarak nitelenen PKK'nin, salt kürtleri temsil eden bir örgütlenme olduklarını açıkça dile getiren Türkiye'deki siyasal partilerce meşru bir örgüt olarak tanıtılmaya başlanması, sosyo-politik çözüm arayışlarını tıkanma noktasına getirmektedir. Bütün bunlara ek olarak, Türkiye'nin NATO içindeki bağlaştığı kimi AB ülkelerinin aynı doğrultuda, en az 30 bin insanın ölümüne neden olan PKK'yi barışçı bir örgüt olarak benimseme yolunda hızla ilerliyor izlenimini vermeleri de, kürt sorununu neredeyse çözülemez bir sorunlar yumağına dönüştürmektedir.

Şeriatçı kesim ve 2. Cumhuriyetçiler dışında, Türk kamuoyunun önemli bir çoğunluğu ile Türk Devleti'nin, kürt kökenli yurttaşlara azınlık hakları ve yerel özerklik vermesine karşı oldukları söylenebilir. Çünkü özellikle yerel özerklik tanıma ya da federal devlet yapısı oluşturma, ayrılıkçı hareketlere ve bağımsız bir Kürt Devletinin kurulmasına yol açacak tehlikeli girişimler olarak görülmektedir. Misak-ı Milli sınırları içinde bağımsız bir Kürt Devleti kurulması olasılığı ise, Lozan Barış Andlaşmasının ihlali, böylece Türkiye'nin balkanlaştırılması yolunu açacağı gerekçesiyle, tartışma konusu bile yapılmamaktadır. Kısacası, kürt kökenli yurttaşlara diğer yurttaşlara tanınan temel hak ve özgürlüklerden daha fazlasının verilmesi, onları ayrıcalıklı duruma getirir. Kaldı ki, kürt kökenli yurttaşlar sayıları gözönüne alındıklarında kesinlikle azınlık değil, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu unsuru konumundadırlar.

Ne var ki, kürt kökenli yurttaşların bağımsız bir devlet kurmalarına karşı çıkmanın bir siyasal bedelinin bulunduğu da, kesinlikle unutulmamalıdır. Kürt kökenli yurttaşların anayasa ve yasaların sağladığı yurttaşlık haklarını sonuna kadar kullanmalarını önleyen tüm fiili engellerin kaldırılması, bundan öte düşük yoğunluklu savaş nedeniyle uğradıkları ekonomik kayıpların giderilmesi gibi önlemler, bu siyasal bedelin temel kalemlerini oluşturmaktadır.

3- Demokrasi ve İnsan Hakları Açısından Türk Kamuoyunun Öncelikleri:

Burada, AB tarafından öncelikle çözülmesi gereken sorunlar olarak algılanmayan, ancak türk kamuoyunun gözünde insan hakları sorunu oluşturan konulara değinilmeye çalışılacaktır.

a- Gelir Dağılımındaki Uçurum, Yüksek Enflasyon ve Yaygın İşsizlik:

Eğer insanların "... salt doymak için değil, özgür olabilmek için de yemek içmek..."⁶ istedikleri doğru ise, türk yurttaşlarının yapılan kamuoyu araştırmalarında öncelikli insan hakkı sorunu olarak gelir dağılımındaki bozuklukları, yüksek enflasyon oranlarını ve işsizliği ileri sürmeleri olağan karşılanmalıdır. Gelir dağılımındaki uçurumların ne denli derin olduğunu anlamak için, her ikisi de devlet bütçesinden maaş alan bir asgari ücretli memur ile bir milletvekili arasında yaklaşık 20 kat fark olduğunu anımsamak yeterli olacaktır. Öte yandan, % 70 ile % 90 arasında seyreden süregelen enflasyon ile gene % 20'ler dolayında dolaşan işsizlik, yurttaşların insanlık onuruna yarasız bir düzeyde yaşayabilmelerini ve kendilerini geliştirebilmelerini önlemektedir. Gelir dağılımı bozuklukları, yüksek enflasyon ve yaygın işsizliğin insanlık onurunu zedelemesi ve anayasaya aykırı olması bir yana, ekmeği ile özgürlükleri arasında seçim yapma ikilemi ile karşı karşıya bırakılan insanların, demokratik rejimin sürekliliği ile geliştirilmesi açısından istekli bir kamuoyu oluşturamayacakları da yadsınamaz bir gerçektir.

b- Güneydoğu'daki Düşük Yoğunluklu Savaş ve Terör:

Son aylarda terörün sonuçlarından yakınmalar ikinci sıraya düşmüş olmakla birlikte, kanıksanmış belli bir sayının üzerindeki ölüm olayları, kamuoyunda derin tepkilere neden olmakta ve terör Türkiye'deki önemli sorunlar listesinde ilk sıraya yükselbilmektedir. İster devlet terörü, ister örgütsel ya da bireysel terör olsun, her türlü şiddetin demokrasiyi ve insan haklarını zedelediği açıktır. Güneydoğu'da düzeni sağlamaya çalışan güvenlik güçleri elemanları, genellikle bu bölge dışında doğmuş olanlardan devşirildiği için, çarpışmalarda ölenlerin cenaze törenleri, üzgün ve kızgın kalabalıkların PKK terörünü lanetlediği gösterilere dönüşebilmekte, böylece türk ve kürt kökenli yurttaşlar arasında tehlikeli gerginlikler doğabilmektedir. Güneydoğu'da savaşan PKK militanları, genellikle Suriye, Kuzey Irak ve İran'dan sınırı geçerek saldırılarda buldukları ve aralarında küçümsenemeyecek oranda türk yurttaşı olmayan ögeler bulunduğu için, "dış düşman" olarak algılanmaktadır. Bu algılamada, PKK militanlarının sivil halka yönelen ve bu anlamda insanlık suçu oluşturan sistematik adam öldürmelerinin, büyük ölçüde kürt kökenli yurttaşları hedef almış olması da rol oynamaktadır.

Düşük yoğunluklu savaşın güneydoğu anadoluda doğrudan neden olduğu yıkım bir yana, bu savaş nedeniyle şimdiye dek harcandığı söylenen 60 ile 100 milyar dolar dolaylarındaki çok yüksek meblağ, sonuçta Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlarının ekmeğinden kesilmekte ve anayasaya aykırı bir vergi olarak nitelenebilecek yüksek enflasyonu beslemektedir.

⁶Sartre, J. P., Çağımızın Gerçekleri, İstanbul 1963, s. 56.

c- Özelleştirme Sürecinde Ortaya Dökülen Devletçi çete-mafya-siyasetçi ilişkileri:

Temiz toplum isteklerinin kamuoyu araştırmalarında zaman zaman demokrasiyi zedeleyen olaylar listesinde birinci sıraya yükselmesiyle birlikte, genellikle üçüncü sırada yer aldığını söylemek olanaklıdır. Susurluk kazasından sonra türk tarihinde ilk kez, "Aydınlık için 1 dakika karanlık" sloganı altında 1 ay süren ve oldukça yaygın bir katılımı gerçekleştirilen "yurttaş girişimi", tekrarlanmak istendiğinde aynı başarıyı yakalayamadığı halde, son derece önemli bir harekettir. Öncelikle söz konusu hareket, devlet içi ya da dışı bir biçimsel örgüt tarafından değil, sözcüğün gerçek anlamıyla "yurttaş girişimi" olarak, büyük ölçüde kendiliğinden ortaya çıkmıştır. İkinci olarak bu hareket yakıp-yıkmalara varan bir çatışma ortamı yaratmamış, tersine sözlü-sazlı, danslı-şenlikli, kısacası barışçıl bir uyarı şeklinde ve büyük bir olgunluk içinde sürdürülebilmektedir. Söz konusu yurttaş girişiminin şeriatçı medya dışındaki kitle iletişim araçları ve özellikle televizyonlar tarafından güçlü bir biçimde desteklendiğini de unutmamak gerekir.

Daha örgütlü olmakla birlikte, özünde bir başka "yurttaş girişimi" niteliği taşıyan ve İstanbul'da Galatasaray Lisesi önünde düzenlenen "Cumartesi Anneleri" etkinliği, ne yazık ki, kendini güvenlik güçlerinin zaman zaman çok sertleşen müdahalelerinden kurtaramamakta, ama tüm bu olumsuzluklara karşın inatla varlığını sürdürmektedir.

Türkiye'de henüz istenen güce eriştiği söylenemeyecek olan çevre ve kadın hareketlerinin de, diğer gönüllü kuruluşlar yanında "yurttaş girişimleri"ne destek vermeleri, ayrıca doğrudan benzer etkinlikler düzenlemeleri, yeterince yaygınlık kazanamamış olmakla birlikte, gelecek için umut vericidir. Bu çerçevede "Eurogold" firmasının topraklarını siyanürle zehirlemesine karşı yürekli bir savaşım sürdüren "Bergamalı Köylüleri" ve zaman zaman etkili gösteriler gerçekleştiren "Gökova Gönüllüleri"ni de anımsamak gerekir.

Son aylarda, sayısı henüz pek az olsa da, kimi ilçe ve illerde milletvekillerini ve milletvekili adaylarını "İzleme Komiteleri"nin kurulmuş olması da, demokratik denetimin yavaş yavaş tabana yayılması açısından umut verici gelişmeler olarak görülebilir.

Ne var ki, siyasetteki tıkanıklık ve bir türlü gerçekleştiril(e)meyen adalet ve hukuk reformlarının gecikmesi nedeniyle, çete-mafya-siyasetçi ilişkileri gereğince izlenip yaptırma uğratılamamaktadır. Ancak Pandora'nın kutusu (belki çıkını, sandığı ya da furgonu demek daha gerçekçi olur) bir kez ağzına kadar açılmış ve pisliklerin büyük bir bölümü ortaya saçılmış bulunmaktadır. Artık, tüm bu tüyler ürpertici ilişkilerin üstünün örtülmesi olanaksız gibi görünmektedir.

4- AB ile Türkiye'nin Birleştikleri Noktalar:

a- 1982 tarihli Anayasa'nın Demokrasi ve İnsan Hakları Anlayışı:

1961 tarihli T.C. Anayasası ile karşılaştırıldığında, 1982 tarihli Anayasa'nın herşeyden önce "insan haklarına dayan...."madığı; çok tartışılır olmakla birlikte, "insan haklarına saygılı" bir konumda durmaya çalıştığı görülecektir. Üstelik bu anayasa, sonradan metinden çıkarılmış olduğu halde, devleti "Kutsal" kabul etme insanlık suçunun izlerini hala taşımaktadır. Öte yandan gene bu anayasa, "anayasaya aykırı anayasa

normları"nın⁷ varlığı hakkında en ufak bir kuşku bile duyulmasına son verebilecek bir kanıt niteliğindedir. 1982 Anayasası'nın sinik bir ifade ile sık sık Ama-Yasa diye anılması da, haksız ve aşırı bir eleştiri gibi algılanamaz, çünkü gerçekten temel hakların varlığı ve kullanılma sınırları, bu hakları istisna, kısıtlamaları ise, kural haline getirmektedir.

Kıscacası, demokratik rejimin askıya alındığı, siyasal partiler yanında sendikalar, meslek odaları, dernekler ve vakıflar gibi baskı ve çıkar gruplarının ya kapatıldıkları ya da suskunluk cezasına çarptırıldıkları, kitle iletişim araçlarından televizyonun devlet tekelinde bulunduğu, gazetecilerin önemli bir kısmının tutukvelelerini döldürdüğü baskıcı bir ortamda, askeri yönetimin alması (alternatifi) olarak dayatılan 1982 Anayasa'sı, açıkça bir "diyet anayasası"dır⁸. Böylesine özürü ve meşruluk temelinden yoksun bir anayasanın, değişiklik yoluyla demokratik bir anayasa haline dönüştürülmesi kesinlikle olanaklı deęildir⁹. Bu nedenle, zaman yitirmeksizin yeni bir anayasanın hazırlanması ve türk kamuoyuna sunulması, kaçınılamaz bir zorunluluk olarak ortada durmaktadır.

Ne var ki, bunu gerçekleştirecek olan siyasal partiler ve iktidarlar, büyük bir olasılıkla 1982 Anayasası'nı benimseyerek bağırlarına bastıkları ve daha önce de belirtildiği gibi, demokrasi anlayışı açısından birçok kurumun çok gerisinde kaldıkları için, yeni bir anayasa hazırlama yönünde hiçbir girişimde bulunmamaktadırlar.

b- Güvenlik Güçlerinin Yargısız İnfazları ile Sorgulama Sürecinde Görülen Fena Muamele ve İşkence Olayları:

12 Eylül darbesinden önceki ve sonraki yıllarda, güvenlik güçlerinin birçok olayda, özellikle illegal sol örgütlere karşı acımasızca davrandığı, ev baskınlarında terör sanıklarının dış dünya ile ilişkilerini kesip teslim olmalarını sağlamak varken, yayılım ateşi açarak yargısız infazlarda bulunduğu bilinmektedir.

İşin asıl ürkütücü yanı, bu olaylarla ilgili olarak, bir tek polisin bile sorumlu tutulup, yargılanmamış oluşudur. Bu çerçevede canlı olarak anılarda kalan en son ve acı örnek, İstanbul Gazi Mahallesi Olaylarıdır. Söz konusu soykırım gibi olayla ilgili olarak dava açılmış olmakla birlikte, polis için caydırıcı sayılabilecek bir sonucun ortaya çıkacağı konusunda, haklı kuşklar bulunmaktadır. Henüz reşit bile olmayan ve işkencenin acımasız tezgahından geçirilen "Manisalı Gençler" ile dayak atılarak öldürülen gazeteci "Metin Göktepe", sayısız işkence olayı içinde en fazla akılda kalanlar olarak ön plana çıkmaktadırlar. Son bir yıl içinde işkence yakınmaları pek duyulmamakla birlikte, ortam gene aynı ortamdır ve siyasal iktidarlarca işkenceyi etkili bir biçimde önleyecek hiçbir önlem alınmamış, yapısal ve hukuksal hiçbir köklü değişikliğe gidilmemiştir.

İşkence sorununun çözülmesi en güç gibi görünen yanı, Türkiye'de kötü muamele ile işkence arasındaki sınırların belirsizliğidir. Sistemli bir biçimde sanıklara hakaret ve küfür etmek, cinsel tehdit ve alaylarda bulunmak, tuzlu yiyecek vererek bir süre susuz

⁷Bachof, O., Verfassungswidrige Verfassungsnormen?, Tübingen 1951.

⁸San, C., Sosyo-Politik Bir Süreç Olarak Anayasa Değişiklikleri, in: Anayasa Yargısı, Ankara 1995, s. 34.

⁹1982 Anayasası'nın dogmatik hukuk açısından değerlendirilmesi başka bir bildirinin konusu olduğu için, burada ayrıntılara girilmemiştir.

birakmak, tokat, yumruk ve tekme atmak gibi eylemler, güvenlik güçlerince olağan sorgulama teknikleri olarak algılanmakta, olsa olsa kötü muamele şeklinde nitelendirilmektedirler. Asıl şaşırtıcı olan ise; özellikle adi suç sanıkları ile mükerrer suçluların da bu konuda, polis gibi düşünmesidir. Hakaret, küfür, cinsel alay ve bedensel şiddetin toplumun birçok kesiminde günlük yaşamının bir parçası olduğu; ailede, okulda ve meslek öğretiminde ılımlı(!) dayanın bir öğretim aracı sayıldığı anımsanacak olursa, belki bu sonuca o kadar da şaşmamak gerekecektir.

Özet olarak, kötü muamele ile işkence arasındaki sınırların keskinleştirilebilmesi, kötü muamelelerin olabildiğince azaltılıp, işkencelerin tümüyle ortadan kaldırılabilmesi için, kısa erimde köklü hukuksal önlemlerin alınması, orta ve uzun erimde ise, hem halkın hem de güvenlik güçlerinin eğitilerek bilinçlendirilmeleri zorunludur.

5- Türkiye'deki Demokrasi ve İnsan Hakları Sorunlarının Temellerindeki Nedenler:

Buraya kadar demokrasi ve insan haklarına değgin daha çok betimleyici bir biçimde ele alınmaya çalışılan gerçekler, konunun ne denli karmaşık olduğunu, sanırım yeterince kanıtlamış bulunmaktadır. Ne var ki, sorunların temeline inilmedikçe ve sorunların nedenleri irdelenmedikçe, bilimsel sayılabilecek bir çözümlenmeye ulaşmak ta olanaksızdır.

a- Demokratik Bir Siyasal Kültür Oluşturmadaki Başarısızlıklar:

Türkiye demokratik yaşam tarzını kendi iç dinamikleriyle bulup, belli bir evrimleşme sürecinde içselleştirmeye çalışmış bir ülke değildir. Biraz zorlanarak, ilk demokratik açılımların 90 yıl öncesine kadar götürülmesi olanaklı olmakla birlikte, Trablusgarp, Balkan, I. Dünya ve Kurtuluş Savaşları, ayrıca köklü sosyo-politik devrimlerin oluşturulması, dinsel-etnik nitelikli ayaklanmaların bastırılması gibi önemli nedenlerle demokrasinin uzun yıllar bir yaşam biçimi haline dönüşemediğini açıkça kabul etmek gerekir. Tüm bu elverişsiz koşullara, demokrasiyi yalnızca belli parti hedeflerine varmada bir araç gibi gören siyasal parti ve iktidarların sivil darbeleri ve onu izleyen askeri darbeler eklenince, Türkiye'nin yaşadığı gerçekten demokratik sayılabilecek dönemlerin, o da kesintili olmak üzere, 20 yılı pek aşmadığı görülecektir.

aa- Siyasal Partilerin Demokratik Yaşama Olumsuz Katkıları:

Cumhuriyetin ilk yıllarında Halk Fırkası yanında bir muhalefet partisinin kurulması girişimlerinden, 1925 ve 1930 yıllarındaki iki kısa ve talihsiz deneyimden, devrimlerin tehlikeye atılmaması gerekçesiyle vazgeçilmiştir. 1931'den sonra gerçek "tek parti" dönemi başlamış ve II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar, ülke oldukça baskıcı bir biçimde yönetilmiştir. Türkiye tarihinde ilk kez 1946 yılında yapılan "doğrudan" ve genel seçimleri, epey tartışmalı bir biçimde Cumhuriyet Halk Partisi, 1950 seçimlerini ise Demokrat Parti kazanmıştır. İlk yıllarda bu parti, kimi ayrıkçı durumlar dışında, tek parti dönemine oranla daha demokratik bir görünüm vermekle birlikte, 1953 yılından başlayarak gitgide demokrasiden uzaklaşmış ve ünlü "Tahkikat Komisyonu"nun kurulması ile de bir tür sivil darbe gerçekleştirmiştir.

27 Mayıs 1960 müdahalesinden hemen sonra DP yerine kurulan Adalet Partisi de, sağın en güçlü örgütü olarak demokrasi anlayışı ve parti içi demokrasi uygulamaları açısından, günümüze dek kapatılan ve yeniden açılan siyasal partilerden nitelik

bakımından farklı bir yol izlememiştir. Gerçekten de, bir kez başkan seçilen parti liderleri, yerlerini sağlamlaştırdıktan sonra hep seçilir olmuşlardır. Yerel ya da genel seçimlerde uğranılan hezimetlere karşı saltık bağışıklığı bulunanlar, hep parti liderleri olmuş, bir tür "seçilmiş kral" konumunda lider sultalarını kolaylıkla sürdürebilmişlerdir. Tüm Cumhuriyet tarihinde, parti liderliğinden kendi isteği ile ayrılan tek kişi vardır: Erdal İnönü. Kuşkusuz parti liderlerini bu denli güçlü kılan nedenler arasında, özellikle Siyasal Partiler Kanunu'nca milletvekili adaylarının belirlenmesinde liderlere sağlanan yetkiler önemli yer tutmaktadır ama, asıl nedenin güçlü ya da güçlü olduğu sanılan bir kişinin ardından gitmenin yarattığı rahatlık ve güven duygusu olduğu söylenebilir. Ayrıca, milletvekili seçilmek, hele hele bakan olarak atanmak, bu konumdaki parti üyelerine hiyerarşik bir ayrıcalık sağlamakta, böylece eşitlerarası bir düzleme oturması gereken parti içi ilişkiler, seçilmiş krallar ile onların etrafında kenetlenen "atanmış parti baronları"nın emir-komuta zinciri temeline dayanmaktadır. Kendi içlerinde bile demokrasiyi gerçekleştiremeyen siyasal partilerden ise, iktidara geldiklerinde gerçekten demokrat olmalarını, ülkede demokrasiye aykırı anayasa ile yasaları demokrasi çizgisine çekmelerini ve özellikle toplumda vazgeçilemez bir "demokrasi gereksinimi" yaratmak yönünde çaba göstermelerini beklemek, iyimserlik bile değildir.

Şeriatçı parti kuramcılarının birinin ortaya attığı, orta boy kuram sayılabilecek "tramvay önermesi", aslında yalnızca şeriatçı partiler değil, diğer sözde demokrat partiler için de, hemen benimsenebilecek bir önermedir. Gerçekten demokrasi, hemen hemen tüm siyasal partilerimizin gözünde, onları iktidara ya da şeriat devletine taşıyacak olan bir ulaşım aracıdır.

Görüldüğü gibi, demokrasinin vazgeçilemez öğeleri olan siyasal partilerimiz açısından demokrasi, gerektiğinde vazgeçilebilecek bir rejimdir ve bu nedenle Türkiye'de siyasal partilerin demokratik kültürün gelişimine pek katkıları olmamıştır.

bb- Kamuoyunun Demokrasiye Katkısı:

Günümüzde demokrasi sözü edilince, akla ilk gelen kavramlardan biri de "kamuoyu"dur. Bu sözcük o denli büyüdü ve dokunulmaz bir nitelik kazanmıştır ki, hemen Rousseau'nun "genel irade" ya da "ulusal istenç", Hegel'in ise "halk ya da ulus ruhu" kavramlarını anımsamamak elde değildir. Çünkü, eğer kamuoyu toplumun belli bir zaman diliminde belli konular hakkındaki görüşleri olarak tanımlanırsa, bu kavram ulusal istenç ile aynı tehlikeli yörüngeye oturtulmuş olmaktadır. Gerçekten ulusal istenç gibi kamuoyu da kendiliğinden değil, belli kurumlar, örgütler ve önderler aracılığı ile oluşturulur. İşte bu görece küçük birimler "uzmanlaşmış kamuoyları"nın (özel kamuoyu da denebilir) temsil eder ve görüşlerini "genel kamuoyu"na benimsetmeye çalışırlar. Uzmanlaşmış kamuoylarının bu çabalarında çoğulcu toplum örgütleri ve kitle iletişim araçlarının yaşamsal önemleri vardır¹⁰.

Yukardaki çıkarsamalar doğru ise, öncelikle "uzmanlaşmış kamuoyları"nın, sonra da çoğulcu toplum örgütlerinin ve kitle iletişim araçlarının demokrasiyi bir araç olmaktan öte, bir yaşam biçimi olarak benimsemiş olmaları gerekir. Oysa Türkiye'deki çoğulcu toplum örgütlerinden sendikaların, meslek odalarının ve diğer gönüllü kuruluşların çoğunluğunun, bu anlayışta olduklarını ileri sürmek oldukça zordur. Benzer durum,

¹⁰San, Sosyo-Politik..., s. 29-32.

önemli bir kısmı sermaye tekellerinin elinde bulunan kitle iletişim araçları, özellikle günlük gazeteler, dergiler ve televizyon kanalları açısından da söz konusudur. Üstelik türk toplumu neredeyse bin yıldır, baskıcı bir siyasal kültür ortamında yaşamış ve bu baskıcı kültürü yeniden üreterek günümüze dek gelmiş bir toplumdur.

Görüldüğü gibi, toplumsal kökleri baskıcı bir toplum yapısından beslenen "uzmanlaşmış kamuoyları"nın, çoğulcu toplum örgütlerinin ve kitle iletişim araçlarının, topluma demokrasiyi vazgeçilemez bir yaşam biçimi olarak benimsetebilmeleri için, öncelikle kendilerinin bu yaşam biçimine koşulsuz inanmaları gerekmektedir.

cc- Örgün Eğitimin ve Sosyalizasyon Süreçlerinin Demokrasiye Katkısı:

Yukarda açıklanmaya çalışılan demokratik bir yapının oluşturulmasındaki olumsuzlukların, ancak bilinçli bir örgün ve yaygın eğitim seferberliği ile aşılabileceği söylenebilir. Ne var ki, 1923 ile 1950 arasındaki kararlı eğitim politikaları bir yana bırakılacak olursa¹¹, 1950'den sonra örgün eğitim büyük ölçüde tutucu ve gelenekçi gençler yetiştirmeye yönelmiştir. Üstelik, öğretim birliği ilkesi ve yasası da zaman içinde etkisiz hale getirilmiş, böylece türk toplumunun 150 yıldır en önemli sorunu, ikili toplum yapısı yeniden canlandırılmıştır.

Gerçekten, özellikle 19. yy. ortalarından başlayarak teokratik temele dayalı eğitim ile seküler eğitimin, yetki ve görev alanı çok daraltılmış olmakla birlikte şeriat mahkemeleri ile nizamîye mahkemelerinin birarada varlığı, ortaya ikili bir toplum yapısının çıkmasına neden olmuştur. Burada sözü edilen, birarada değil yanyana yaşayan iki ayrı toplumdur, çünkü bu toplumları oluşturan bireyler, toplumsal değerlerin belirlediği hedeflere yönelik tek değil, iki ayrı sosyalizasyon sürecinden geçirilmektedirler. Bunlardan birincisi, dinsel inançların ön planda, aklın ise arka planda tutulduğu, seküler olmayan sosyalizasyondur. İkincisi ise, aklın ön plana çıkarıldığı, dinsel inançların ise arka planda tutulduğu seküler sosyalizasyondur.

İşte bu tarihsel ve halen içinde yaşanan birbirine karşıt toplumsallaştırma süreçleri nedeniyle, türk toplumu yetişme biçimleri dolayısıyla dünya görüşleri, yaşam biçimleri, giyimleri, mahalleleri, dernekleri, vakıfları, sendikaları, siyasal partileri, bankaları, holdingleri, gazeteleri, dergileri, televizyonları birbirinden kesin çizgilerle ayrılmış, yanyana iki toplumdandır. Üstelik bu ikili toplum yapısı, birçok başka müslüman toplumlarda rastlandığı gibi, toplumu yatay değil, dikey olarak bölmektedir. Başka bir deyişle, seküler olan kesim tepedeki birkaç on bin kişiden oluşmamakta, tersine köylüsünden, nitelsiz işçisinden, küçük memurundan başlayıp üst düzey bürokratlara, siyasetçilerine ve seçkinlere dek uzanan bir dikey çizgi üzerinde yer almaktadır. Bu kesime daha çok batı Anadolu'da rastlanmakla birlikte, özellikle alevilerin ve azınlıkların bulunduğu orta, doğu ve güneydoğu Anadolu'da da adacıklar halinde yaşayan seküler bir toplum yapısı gözlenmektedir. Öte yandan, seküler olmayan toplum yapısı da, aynı dikey çizgi yöntemiyle köylüsünden, nitelsiz işçisinden, küçük memurundan çıkarak üst düzey bürokratlara, siyasetçilerine ve seçkinlerine dek toplumu ikiye

¹¹ 1923-1950 arasında örgün eğitim alanında, özellikle Köy Enstitülerinde, yaygın eğitimde ise Halkvleri ve Köyödarlarında, eleştiriye açık, başkalarının haklarına saygılı ve demokratik bireyler yetiştirmeye çalışıldığı yadsınamaz. Ancak bu dönemdeki ortamın tam anlamıyla demokratik olmadığını, bu nedenle de demokrasi eğitiminin beklenen olumlu sonuçları yakalayamadığını gözönünde bulundurmak gerekir.

bölmektedir. Böylece türk toplumu deyince, mutlaka "hangi türk toplumu" sorusunun yöneltilmesi, bugün zorunlu hale gelmiştir.

Kaldı ki, seküler olmayan kesim "halk egemenliği" yerine "tanrı egemenliği"ni; "yurttaşlık" yerine "ümmetçiliği"; "hak" yerine "adaleti"; "anayasa" yerine "kutsal kitabı"; "kadın-erkek eşitliği" yerine "erkek egemenliğini" benimsemekte, böylece demokrasiyi tramvay gibi bir ulaşım aracı olarak görmeleri de anlam kazanmaktadır. "İlimli İslam" düşünce gelince, ılımlı faşizm ya da ılımlı nasyonal-sosyalizm ne denli olanaklı ise, ılımlı islam da ancak o ölçüde mümkündür.

Özet olarak, Türkiye'nin daha demokratik ve insan haklarına dayalı bir toplum olabilmesinin önündeki en ciddi engel ve tehdit, toplumdaki bu ikili dikey yapı, daha açık bir deyişle gittikçe güçlenen şeriatçı kesimdir.

b- İç Göç Sonucunda Ortaya Çıkan Anomik (Kuralsız) Ortam:

1950'lerde belirginleşmeye başlayan iç göç, özellikle güneydoğudaki düşük yoğunluklu savaşın yarattığı yıkım nedeniyle, hızlanarak sürmektedir. Yasal yollardan dış göç büyük ölçüde kısıtlandığı için, göç dalgaları büyük metropoller yanında, turistik yörelere ve hatta Karadeniz kıyılarına bile yönelmektedir. Bugün nüfusun yaklaşık % 38'i kırsal kesimde yaşamaktadır ve büyük bir olasılıkla önümüzdeki 10 yıl içinde bu nüfusun kabaca % 20'si kentlere ya da daha gelişmiş bau bölgelerine göçecektir. Bu yoğun ve hızlı göç nedeniyle kentler ve göç alan diğer yöreler, yeni gelenleri kendi kentsel ya da yerel değerleri yönünde özümleyememekte, bunun sonucunda varoşlarda ne kentli ne de köylü olan eklektik ve geçici bir kültür doğmaktadır. Gündüzleri farklı, geceleri farklı normlara göre davranmak ve yaşamak zorunda kalan insanlar, bu çok kurallılık ortamında giderek kuralsızlığa yönelebilmektedirler. Gecekondu kesimindeki yüksek çocuk ve yetişkin suç oranları ile kısa süreler içinde değişebilen siyasal tercihler, iç göç nedeniyle ortaya çıkan söz konusu istikrarsızlık ve kuralsızlığın en elle tutulur kanıtlarıdır. Kuralsızlığın egemen olduğu bir yaşam biçiminin ise, demokrasinin gelişimine olumlu katkı yapamayacağı bilinen bir gerçektir.

Öte yandan, % 2.4'ten son sayım verilerine göre % 1.7 dolayına düştüğü söylenen hızlı nüfus artışı, özellikle kırsal kesimde daha yüksek oranlarda gerçekleştiği için, hem ekonomik kalkınmayı olumsuz yönde etkilemekte, hem de iç göçü neredeyse sonu gelmeyecek bir sürece dönüştürmektedir. Hızlı nüfus artışının en trajik sonucu ise, Türkiye'deki nüfus kalitesi üzerindeki olumsuz ve kalıcı etkileridir. Çünkü hızlı nüfus artışı, maddi olanakları zaten çok kısıtlı olan kırsal kesimle, kentlerin gecekondu bölgelerinde görülmekte, böylece yeni kuşaklar yetersiz beslenme ve eğitim koşullarına yargılı hale gelmektedirler. Örgün eğitim kurumları ile öğretmenlerin sayısı yanında, özellikle son yıllarda alt yapısı oluşturulmaksızın açılan sözde üniversiteler sayesinde, eğitim kurumları sayısal artış içerisine girmiş olsa da, kalite aynı doğrultuda artmamış tersine azalmıştır. Bu durumun yansımaları, öncelikle siyasal parti kadrolarında, parlamentoya ve yerel yönetimlere seçilen siyasetçilerde, bakanlar kurulunda, kamu bürokrasisinde, yargı organlarında ve üniversitelerde çok belirgin ve kaygı verici bir biçimde görülmektedir.

Özetle Türkiye'de nüfus kalitesi bozulmuş ve tüm bu olumsuzluklara karşın, varsıl ailelerin yurt içi ve dışı iyi okullarda yetiştirdikleri genç kuşaklar, neredeyse yalnızca serbest piyasa ekonomisinin kullanabildiği nitelikli kadrolar haline gelmişlerdir.

c- 1980 Sonrası İç Politikalar ve Özal (izm):

Türkiye'deki kuralsızlığın tek kaynağının geçeköndü yaşam biçimi olduğunu ileri sürmek, Özal ile onun izleyicilerine haksızlık olur. Gerçekten türk siyasetine 1979 yılından başlayarak giderek artan ölçüde etkide bulunan Özal, özellikle 1983-1991 arasında damgasını vurmuştur. Kurallardan ve kuralcılıktan nefret eden Özal, ayrıca toplumsal ahlakın çöküşünü de hızlandırmayı başarmıştır. "Anayasayı birkez delmekle birşey olmaz" ve "benim memuram işini bilir" gibi özdeyişler, ayrıca kimi siyasal girişimlerle yaşam pratiğine aktarılmış, hukuk devleti gerekleri yerine getirilmeyerek, özellikle Danıştay ve diğer yönetsel yargı yerlerinin kararları ya hiç uygulanmamış ya da hukuka ve yargı kararlarına aykırı yönetsel işlemlerle söz konusu kararlar etkisizleştirilmiştir. Anayasa Mahkemesi iptal kararları bu dönemde, iptal edilen yasalar ya da yasa gücünde kararnamele parlamento ya da hükümetçe yeniden çıkarılarak, etkisiz hale getirilmeye çalışılmış, böylece yasaya karşı hile (hile-i şer'ie) yolu ağzına kadar açılmıştır. "Hukuksuz Demokrasi" yalnızca hukukun değil, demokrasinin de yıkımına neden olduğu için, bu gelişmeler hem hukuk devleti ilkesini, hem de demokrasiyi derinden örselemiştir. Yasaya karşı hile yöntemi, maliye bürokrasisinin yakın denetiminden kaçmak amacıyla oluşturulan ve bir dönem devlet bütçesinden daha büyük bir hacme ulaşan çeşitli mali fonlarda da kullanılmıştır.

Kısaca gerek hukuk devleti ilkesinin derinden sarsılması gerekse güç denetlenebilen fonlar aracılığıyla işini bilen bürokratların yaratılması, böylece hukuksuzluğun ve yiyiciliğin kanser gibi tüm toplumu etkisi altına alması, bu dönemde gerçekleştirilmiştir.

d- Dış Politika Olaylarının Demokrasiye Olumsuz Etkileri:

Türkiye, kimi zaman mizah konusu haline getirilen jeopolitik konumu nedeniyle, politika kazanlarının durmaksızın kaynadığı bir coğrafyanın tam ortasında bulunmaktadır. Bu nedenle, Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkan'lardaki her huzursuzluk, iç ya da dış çatışma ve petrol üzerine oynanan büyük oyunlar hemen Türkiye'yi olumlu ve genellikle olumsuz yönde etkilemektedir. Eğer benzetme yerindeyse, Türkiye'nin sürekli hareket halindeki bir "fay hattı" üzerinde bulunduğunu söylemek abartılı olmayacaktır.

aa- Sovyetlerin Çökertilmesi, Körfez Savaşı ve Yugoslavya'nın Parçalanması:

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği içten ve dıştan yönelen baskılar sonucunda çökertilince, özellikle Türkiye'yi yaşamsal boyutlarda derinden etkileyen yeni oluşumlar ortaya çıkmıştır. Gerçekten Türkiye'nin kuzeyinde ve kuzeybatısında bir tek devlet varken, bugün kuzeyde Ukrayna ve Rus Federasyonu, kuzeybatıda ise, Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan yeni sınır komşuları haline gelmişler, bu yeni ülkelerin bağımsızlığa alışı ve devlet gelenekleri oluşturma sırasında çektikleri tüm sıkıntılar, Türkiye'ye güçlü bir biçimde yansımıştır.

Üstelik orta asyada ortaya çıkan akraba devletler de, Rus Federasyonu'nun baskılarına karşı ayakta durabilmek için, yüzlerini Türkiye Cumhuriyeti'ne çevirmişler, Türkiye de bu durumu tarihsel bir fırsat olarak algılamış ve söz konusu ülkelere siyasal, finansal ve kültürel katkılarda bulunmaya çalışmıştır. Bu tutumda kuşkusuz tarihsel ve

kültürel ortak geçmişin yanında, yakın bir gelecekte yeraltı zenginliklerinden yararlanma beklentisi de, önemli rol oynamıştır.

Körfez savaşından sonra, Irak'ın fiilen bölünmesi, Kuzey Irak'ta yetke boşluğu doğması, ABD'nin bu bölgede bağımsız bir Kürt Devleti oluşturma çabalarının, başlıca Barzani ve Talabani arasındaki rekabet ortamında başarılı olmaması nedeniyle Türkiye, önceleri bir iç terör şeklinde ortaya çıkan PKK kıyımının, Suriye'yi jeostratejik bir askeri üs, yetke boşluğu içindeki Kuzey Irak'ı ise, bir tür koridor olarak kullanması sonucunda, düşük yoğunluklu bir güneydoğu savaşı ile karşı karşıya kalmıştır.

Batı Avrupa ülkelerinin görünüşte seyirci kaldıkları, Yugoslavya'nın parçalanma süreci de, gerek Bosna gerekse Makedonya'daki müslüman nüfus ile sayıları çok azalmış olmakla birlikte hala varlığını sürdüren türk kökenli azınlıklar nedeniyle, Türkiye'yi söz konusu çatışma ve kıyımlarda zorunlu olarak taraf haline getirmiştir.

Görüldüğü gibi, Türkiye'nin jeopolitik açıdan bir fay hattının tam üstünde yer aldığı savı, abartılı bir saptama değildir ve tüm bu gelişmeler demokrasi ve insan hakları alanında yapılması gerekli iyileştirmelerin ertelenmesine neden olmuştur.

bb- AB'nde "Türkiye Düşman İmgesi"nin Yaratılması ve Türkiye'nin AB ile Bütünleşme Sürecinden Dışlanması:

Avrupa Birliği ülkeleri, Amerika Birleşik Devletleri ve özellikle Avrupa'daki uluslararası örgütler, Türkiye'deki terör olayları ve şeriatla savaşım sonucunda ortaya çıkan durumları, genellikle "çifte standart" gözlükleri ile tanımlama alışkanlığından kurtulamamışlar ya da kurtulmak istememişlerdir. Bugün kürt kökenli yurttaşların önemli bir çoğunluğu, yaşam koşullarının nasıl olacağını bilemedikleri bir federatif ya da bağımsız bir kürt devleti ile hiç ilgilenmezken, bir yandan terör örgütü olduğu ve insanlık suçu işlediği resmi belgelere geçen PKK, diğer yandan kürt ulusunun bağımsızlığı için savaşan bir örgüt olarak değerlendirilmiştir. Gene demokratik temel düzeni bozmaya kalkışan siyasal partiler ile faşizmi hortlatmaya kalkışan siyasetçiler Batı Avrupa ülkelerinde yasaklanırken¹², Türkiye'de demokrasiyi ortadan kaldırmayı sözde demokratik yollardan gerçekleştirmeye çalışan siyasal partilerin Anayasa Mahkemesince kapatılmaları, siyasetçilerin ise yargı organlarıncaya yasal yaptırımlara uğratılmaları, demokrasiye aykırı davranışlar olarak damgalanmakta ve Türkiye üzerinde baskılar uygulanmaktadır. Bütün bunlar, vicık vicık bir "çifte standart"ın açık kanıtları değil de, nedir? Yoksa, zaten zor ayakta duran türk demokrasisinin "intihar etmesi"¹³ mi beklenmektedir?

İşte bu ve benzeri tutumlar, Avrupa kamuoyunda Türkiye'ye karşı önyargıları beslemiş, daha da kötüsü "Türkiye Düşman İmgesi"nin doğumuna yol açmıştır. Öte yandan Türkiye'de de "Avrupa Düşman İmgesi"¹⁴ ortaya çıkmış, böylece türk kamuoyu

¹²San, C., Bonn Anayasasına Göre Siyasal Partilerin Kapatılması, in: Adalet Dergisi, Ankara 1966, Sayı 4, s. 286-335.

¹³Demokrasinin İntiharı" özdeyişini ortaya atan Nawiasky'nin bir alman olduğunu anımsatmakta sayısız yarar vardır.

¹⁴"San, C., Düşman İmgeleri ve Hoşgörü, in: Prof. Dr. H. Topçuoğlu'na Armağan, Ankara 1995, s. 59-85.

kendisini yalnızlığa itilmiş bir konumda hissetmeye başlamıştır. Türkiye'ye karşı, özellikle 1980'lerden bu yana, düşmanlık politikalarını iç ve dış siyasetinin ana eksenine oturtan Yunanistan ile Avrupa ülkeleri arasında artık hiçbir fark kalmadığı yönündeki genel kanı kamuoyunda yaygınlık ve süreklilik kazanmaya başlamıştır. İşte tam bu duyarlı ortamda, Türkiye'nin pek te terbiyeli olmayan yan ifadelerle Lüksemburg Belgesi temelinde ayrımcılığa uğratılması, sözcüğün gerçek anlamında sosyo-politik bir depreme neden olmuştur. Bu konuda yapılmış güvenilir bir kamuoyu araştırması henüz bulunmamakla birlikte, 1990 öncesi ve hemen sonrasında Avrupa Birliği ile bütünleşmeye % 78 dolaylarında evet diyen kamuoyunun, bugün artık çoğunlukla hayır diyecek bir noktaya, başarılı bir biçimde getirildiğini ileri sürmek olanaklıdır.

Söz konusu ayrımcılığın, Türkiye'deki demokrasinin ve insan haklarının iyileştirilmesi sürecini de olumsuz yönde etkilediği açıkça gözlenmektedir. Kuşkusuz bu süreç durmamış, ancak kesin bir biçimde yavaşlamıştır. Bu sonuçtan daha beteri, Türkiye'de Lozan Barış Andlaşmasının yeni bir Sevr Andlaşması ile ortadan kaldırılacağı psikozu yaygınlık kazanmaya başlamış, kamuoyu, nereden geleceği bilinmekle birlikte, hangi taşeronlar aracılığı ile gerçekleştirileceği henüz belli olmayan bir "savaş" beklentisi içine girmiştir. Bu denetimsiz gidiş, Türkiye'de son zamanlarda "işsiz" kalmış gibi görünen idealist (ülkücü) kadroların da yeniden sahneye çıkmasına, böylece gerek iç gerekse dış "barış"ın çok tehlikeli bir dönemece girmesine neden olmuştur.

6- Türkiye'de Yakın Gelecekteki Olası Gelişmeler:

Bugünkü durum aynı kalacak, başka bir deyişle beklenmedik köklü kimi iç ve dış olaylar patlak vermeyecek olursa, önümüzdeki yaklaşık 10 yıl içinde, Türkiye'de ne gibi gelişmelerin ortaya çıkabileceği yönünde, genel kestirimlerde bulunmak olanaklıdır.

a- Farklılaşma Geriliminin Demokratik Yollardan Atlanması:

Yukarda açıklanmaya çalışıldığı biçimde, Türkiye'deki demokrasi ve insan hakları sorunlarının aşılması önündeki en önemli engeller, içte şeriatçı akımlar ve ayrılıkçı terör, dışta ise AB'nin ve ABD'nin Türkiye'yi istikrarsızlığa sürükleyen çifte standartlı politikalarıdır.

Türkiye, çok büyük bir siyasal-ekonomik güce ulaşan ve kolaylıkla teröre kayması olasılığı bulunan şeriatçı akımları, dış destekleri kesilecek olursa, demokratik süreçler çerçevesinde denetim altına alabilecek gibi görünmektedir. Bunun başarılması için içindeki en önemli koşul, bu yönde güçlü bir siyasal iradenin oluşturulması ve demokratik olduklarını savlayan siyasal partilerin ikili oynamaktan vazgeçmeleridir. Daha açık bir deyişle, 1970'lerden sonra siyasal partilere ve özellikle güvenlik güçleri ile eğitim bürokrasisine sızan şeriatçı ve ülkücü öğelerin temizlenmesi zorunludur. Aksi halde, demokrasiyi bir araç olarak gören siyasal ve bürokratik kadrolarla demokrasinin ve insan haklarının uluslararası düzeye getirilmesi, hiçbir zaman mümkün olamayacaktır. Bu nitelikte bir siyasal iradenin ortaya çıkabilmesi ise, ancak güçlü bir kamuoyunun varlığı ile doğru orantılıdır. Uzmanlaşmış kamuoylarını temsil eden demokratik kitle örgütleri ile kitle iletişim araçlarına, demokrasiyi bir yaşam biçimi olarak benimseyecek bir genel kamuoyunun oluşturulmasında, çok önemli görevler düşmektedir.

Ancak bu koşullar gerçekleştirilebilirse, anayasa ve yasalardaki demokrasiye aykırı hükümler ayıklanabilir ve daha da önemlisi demokrasi yaşam pratiğine aktarılabilir. Orta

ve uzun erimde ise, toplum içi şiddet ve zorbalığı, başkalarının haklarına saygılı ve kurallara bağlı kalarak aşabilecek kuşakların yetiştirilmesi sağlanmalıdır.

Ne var ki, niteliği gereği zaten çok güç olan bu süreçlere, AB ile ABD "ılımlı islam" ve "kürtlere bağımsızlık" projeleriyle karışacak olurlarsa, Türkiye'nin içteki farklılaşma gerilimlerini demokratik yollardan atlatabilmesi tehlikeye düşecek gibi görünmektedir.

b- İç ve Dış Gelişmelerin Olumsuz Etkileri Sonucunda Farklılaşmaların Derinleşmesi: İç Savaş ve Darbe:

Türkiye'deki "farklılaşma" genel hedefleri belli toplumsal değerlerin evrimsel bir süreç içinde değişmesine değil, tersine toplumu temellerinden sarsacak başkalaştırma projelerine yöneliktir. Bu saptama hem şeriat devleti peşinde olan kesim, hem de bağımsızlığı amaçlayan PKK ile yan kuruluşu HADEP için geçerlidir. Her iki akım da gerilim değil, açık bir çatışma doğuracak niteliktedir. Bu nedenle, söz konusu akımlar demokratik yollarla denetim altına alınamazlarsa, Türkiye'de bir iç savaşın çıkması ve ordunun yönetime el koyması kaçınılmaz olacaktır. Dışardan bakanlar için küçük gibi görünecek olan bu "felaket"in, Ortadoğu, Kafkas ve Balkan Devletlerinden kimilerinin de olaya karışmaları sonucunda büyük bir felakete dönüşmesi, hiç te uzak bir olasılık değildir. Çünkü her iki akımın da, Türkiye'ye komşu birçok ülkede açık destekçileri bulunmaktadır. Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkanlara düşen bir ateş topunun daha nereleri yakabileceği ise, şimdiden tahmin bile edilemez.

KISA BİR SONSÖZ

Yukardaki "büyük felaket" senaryosu, birçoklarına abartılı bir kestirim gibi görünebilir. Ne var ki, bu olasılık üzerinde düşünmek, çok geç olmadan gerekli önlemleri almak, başka bir deyişle, yangın çıkmadan durumda etkili bir biçimde müdahale etmek, çok daha akılcı bir yoldur.

Bu nedenle, Türkiye'nin kendi iç sorunlarını çözmesi, demokratik rejimini ve insan haklarını iyileştirmesi için AB ile ABD'nin verebilecekleri en etkili destek; Türkiye'nin içişlerine karışmamaları ve başkalarının da karışmasına engel olmalarıdır.